

BİR SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN AKILCI İLAÇ KULLANIMI KONUSUNDA BİLGİ VE DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Osman Kurt¹ , Ayşe Ferdane Oğuzöncül¹ , Süleyman Erhan Deveci¹
Edibe Pirinççi¹

1-Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

Özet

Bu çalışmada Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu (MYO) öğrencilerinin akılcı ilaç kullanımı bilgi düzeylerinin ölçülmesi ve bu konudaki tutumlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Tanımlayıcı ve kesitsel tipte olan bu araştırmanın evrenini; Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO öğrencileri (N=1151) oluşturmuştur. Kullanılan anket formunun ilk kısmında sosyodemografik özellikler, akılcı ilaç ile ilgili öğrencilerin davranışlarını sorgulayan sorular ve ikinci kısımda "Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışmaya alınan 790 öğrencinin %63,5'i normal öğretim, kalanı ikinci öğretim görmektedir. Öğrencilerin %61,6'sı birinci sınıfta okumaktadır. Katılımcıların %53,8'i kadındır. Öğrencilerin yaş ortalaması 21,62±3,98 (min: 18, maks: 55) idi. Katılımcıların %10,1'i sürekli ilaç kullanmakta olup, %48,9'u gerekli olabileceği düşüncesiyle hasta olmadan ilaç satın alıp evde bulundurmaktadır. %76,6'sı hastalık durumunda hekime danıştığını bildirmiştir. Öğrencilerin %48,5'i hekimin vermiş olduğu ilacı şikayeti geçene kadar almaktadır. %47,5'i ise üst solunum yolu şikayetlerinde, muayene olmadan antibiyotik kullanmaktadır. Öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı ölçeğinden aldıkları ortalama puan 32,53±5,82 (min: 14, maks: 42)'dir. Kadınların puan ortalaması erkeklerden, ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin puan ortalaması birinci sınıfta okuyanlardan yüksek bulunmuştur (p<0,001). Aynı şekilde normal öğretim gören öğrencilerin ortalaması ikinci öğretimde olanlardan yüksektir (p<0,05). Sürekli ilaç kullanan öğrencilerin puan ortalaması kullanmayan öğrencilerden fazla bulunmuştur (p<0,05). Hasta olmadığı halde gerekli olabileceği düşüncesi ile ilaç alanların puan ortalaması almayanlardan düşüktür (p<0,001). Öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı konusunda bilgi anlamında eksiklikleri bulunmaktadır. Aynı şekilde ilaç kullanımı davranışları konusunda da hatalar olduğu görülmektedir. Eğitim sürecinde akılcı ilaç kullanımı hakkında bilgi içeren sağlık derslerinin olması, öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı davranışlarına katkıda bulunabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Akılcı ilaç, meslek yüksek okul öğrencileri, bilgi, davranış.

EVALUATION of KNOWLEDGE and BEHAVIORS of VOCATIONAL SCHOOL of SOCIAL SCIENCES about RATIONAL DRUG USE

In this study, it was aimed to measure the level of knowledge of rational drug use of vocational school of social sciences students (VS) and to evaluate their attitudes about this subject. The universe of this descriptive and cross-sectional study was composed of the students of Fırat University Social Sciences (N = 1151). In the first part of the questionnaire sociodemographic features and questions about the behavior of rational drugs were used, in the second part of the questionnaire Rational Drug Use Scale was used. Of the 790 students enrolled in the study, 63.5% were in normal education and the rest were in evening education. 61.6% of the students were in first grade. 53.8% of the participants were women. The mean age of the students was 21,62 ± 3,98 (min: 18, max: 55). 10,1% of the participants use drugs continuously and 48,9% of them think that it may be necessary to buy medicine without being ill and keep them at home. 76,6% reported that they consulted the physician in case of illness. 48,5% of the students take their medication until the sickness is over. 47,5% of them use antibiotics without examination in upper respiratory tract diseases. The mean score obtained from the rational drug use scale of the students was 32,53 ± 5,82 (min: 14, max: 42). The mean score of the women was higher than men's mean score and the mean score of the students in the second grade was higher than that of the first grade students (p <0.001). In the same way, the mean score of the students who are in normal education is higher than that of evening education (p <0.05). The mean score of the students who used drug continuously was found to be higher than the students who did not use (p <0.05). The mean score of participants who buy drugs for future needs although they were not sick was found to be lower than the ones who did not buy drugs (p <0.0001). Students have a lack of knowledge about rational drug use. Similarly, there are errors in drug use behaviors. The presence of health courses containing information about rational drug use in the education process may contribute to the rational drug use behaviors of the students.

Keywords: Rational drug use, vocational school students, knowledge, behaviour.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Arş. Gör. Dr. Osman Kurt

Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD. Elazığ, Türkiye. **e-posta / e-mail:** drkurtosman@gmail.com

Geliş tarihi / Received : 12.04.2019, **Kabul Tarihi / Accepted:** 14.12.2019

Nasıl Atıf Yaparım / How to Cite: Kurt O, Oğuzöncül AF, Deveci SE, Pirinççi E. Bir Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Akılcı İlaç Kullanımı Konusunda Bilgi ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi. 2020;5(1):62-72.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ilacı; “fizyolojik sistemleri veya patolojik durumları, kullananın yararı için değiştirmek veya incelemek amacıyla kullanılan ve/veya kullanılması öngörülen bir madde ya da ürün” şeklinde tanımlamaktadır (1).

Günümüzde tüm toplumları etkileyen birçok ilacın birlikte kullanımını gerektiren kanser, kronik solunum yolu, diyabet, kalp ve damar hastalıkları gibi hastalıklar bulaşıcı olmayan hastalıklar (kronik hastalıklar) grubunda yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan ve 2.403 kişi ile yapılan araştırmada kronik bir hastalığı nedeniyle sürekli ilaç kullandığını belirten kişilerin sıklığı %9,9’dur. Sürekli ilaç kullandığını belirten kişilerin %45,6’sı tansiyon, %27,8’i şeker, %16,5’i kalp, %9,7’si kolesterol, %6,7’si ise mide problemleri nedeni ile sürekli ilaç kullanmaktadır (2-4).

Akılci İlaç Kullanımını DSÖ, 1985 yılında Nairobi’de düzenlenen bir toplantıda “hastaların ilaçları klinik ihtiyaçlarına uygun şekilde, kişisel gereksinimlerini karşılayacak dozlarda, yeterli zaman diliminde, kendilerine ve topluma en düşük maliyette almalarını sağlayan kurallar bütünü” şeklinde tanımlamıştır (5). İlaç, basit bir tüketim ürünü olmadığından kullanımda akılcı davranmak gerekmektedir. İlaçların uygun olmayan kullanımı, ölüme kadar varabilen sonuçlar doğurabilmektedir. İlaçlar sağlığı tehdit etmesi için değil sağlığın sürdürülmesi ve geliştirilmesi için kullanılır. Bunun sağlanması ilacın belirli kurallar çerçevesinde bilinçli kullanımına bağlıdır (6). Bir ilacın akılcı ilaç olarak seçilebilmesi için uygunluk, etkinlik, güvenlik ve maliyet kriterlerinin göz önüne alınmış olması gerekmektedir (7).

Sağlık Bilişim Enstitüsü (IMS: Institute for Healthcare Informatics) dünya genelindeki ilaç harcamalarının 2020 yılına kadar 1,4 trilyon dolara ulaşacağını belirten bir rapor yayınlamıştır (8). Türkiye’de ise 2002 yılındaki ilaç tüketimi 750 milyon kutu iken, 2014 yılında bu tüketim 1 milyar 950 milyon kutuya ulaşmıştır (9).

Dünya Sağlık Örgütü tahminlerine göre dünya genelinde tüm ilaçların yarısından fazlası uygunsuz şekilde reçete edilmekte, dağıtılmakta ya da satılmaktadır. Hastaların yaklaşık yarısı ilaçları doğru şekilde kullanmamakta, dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri ise önemli ilaçlara erişimden yoksundur (10).

Akılcı ilaç kullanımının “akılcılık” kriterleri tanı, tedavi veya profilaksiye (koruma) ilişkin tıbbi süreçlerdeki çeşitli etkinliklerle ilgilidir. Bu kriterler başlıca; ilaçların seçimi, ilaç lojistiğini belirleme, reçete yazma süreci, reçete yanıtı süreci, ilaçların tüketimi, ilaç bilgisi desteği ve ilaç yönetiminde akılcılık şeklinde sayılabilir (11).

Ekonomik anlamda sıkıntının yoğun olması, farklı sebeplerle sağlık kurumuna başvuruda bulunamam, sağlık kurumuna başvuracak zamanın olmaması, stres ve psikolojik sorunlar gibi sebeplerden dolayı üniversite öğrencileri ilaçları bilinçsizce ve yanlış tüketebilmektedirler (12).

İlaçların akılcı bir şekilde tüketilmesi için sorumlu olan taraflardan biri sağlık personeli diğer taraf ise hastalardır. Bireylerin ilaçlarını tavsiye edilen doz ve zamanlarda, yapılan uyarılar doğrultusunda kullanması gerekmektedir (13, 14). Bu çalışmada Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu (MYO) öğrencilerinde akılcı ilaç kullanımının bilgisini ve davranışlarını irdelemek amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Kesitsel tipte olan bu araştırmanın evrenini; Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO öğrencileri oluşturmuştur. Sosyal Bilimler MYO; on bölümden oluşmaktadır. Devam eden öğrenci sayısı 1151'dir. Çalışmada öğrencilerin 790'ına ulaşılmıştır (cevaplılık oranı %68,6'dır).

Öğrencilere 2 aşamadan oluşan anket formu doldurtulmuştur. İlk kısımda sosyodemografik özellikleri ve akılcı ilaç ile ilgili öğrencilerin davranışlarını sorgulayan sorular, ikinci kısımda da "Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği" kullanılmıştır.

Akılcı ilaç kullanımı ile ilgili olarak Prospektüsü okuma, ilaçların son kullanma tarihlerine dikkat etme, hasta olmadan ilaç yazdırma, muayene olmadan eczaneden ilaç alma gibi davranışı değerlendiren sorular sorulmuştur.

Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliği Demirtaş ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (15). Ölçeğe verilen cevaplar: Evet; 2 puan, Bilmiyorum;1 puan, Hayır; 0 puan şeklindedir. 2, 5, 6, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 19, 20. maddeler ters önerme olup tam tersi puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça, akılcı ilaç kullanımı bilgi düzeyi artmaktadır. Ölçek için kestirim değeri 34 puan olarak belirlenmiştir. 35 puan ve üzeri "akılcı ilaç kullanımı bilgisine sahip" olarak da değerlendirilebilir veya ölçekten alınan puan arttıkça bilgi düzeyi artıyor olarak

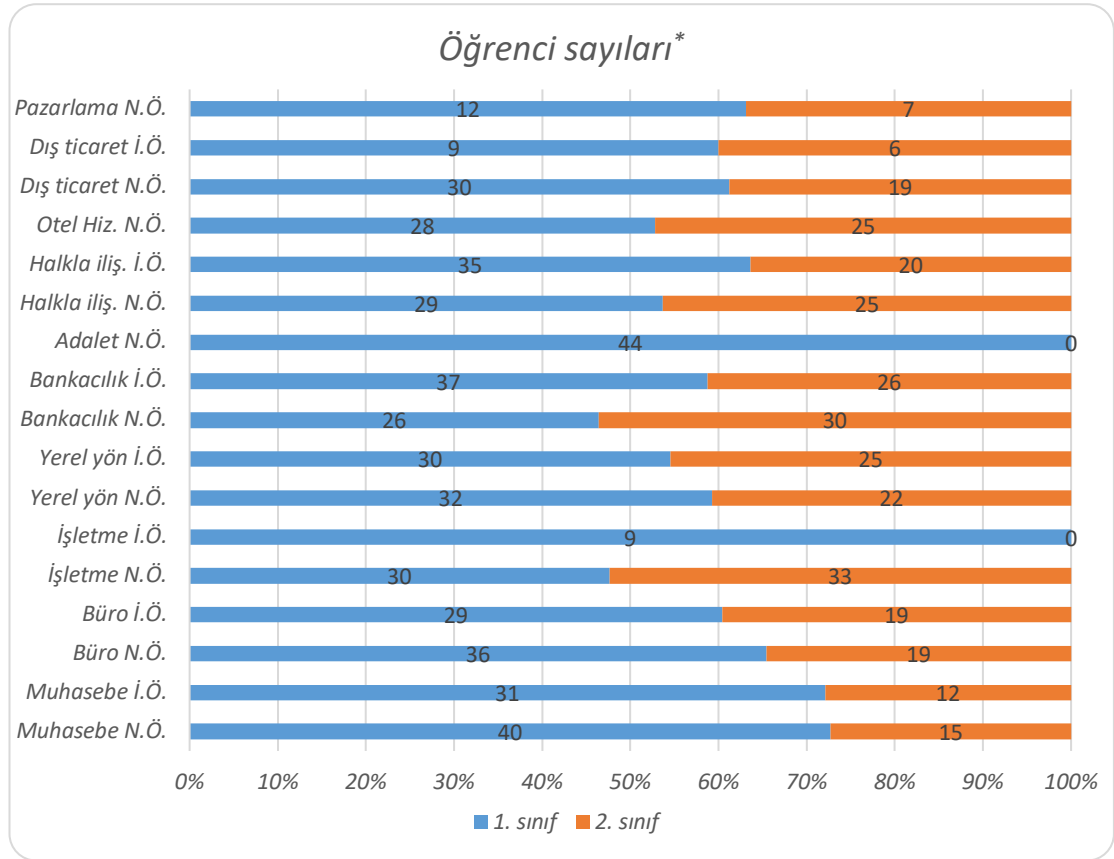
değerlendirilebilir (15). Bu çalışmada grupların karşılaştırılması için toplam puan üzerinden istatistik yapılmıştır ama lojistik regresyon analizi için kestirim değeri de kullanılmıştır. Ankete başlamadan önce, katılımcılar alınan bilgilerin bu çalışmanın bilimsel platformu dışında kullanılmayacağına dair bilgilendirilmiş olup, anket ve anket soruları hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Anketin uygulanması araştırma kapsamına alınan gönüllü bireylere doğrudan gözlem altında yapılmıştır.

Araştırma için, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 21.02.2019 tarihinde etik izin ve Sosyal Bilimler MYO Müdürlüğü'nden idari izin alınmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 (Statistical Package for the Social Sciences, version 22 istatistik paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel değerlendirmelerde değişkenlerin özelliklerine göre yüzde, ortalama, t testi, ANOVA ve ki-kare testleri kullanılmıştır. Ki-kare testinde $p < 0.05$ olan değişkenler için lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Bilgi düzeyi (başarılı olanlar:1, başarısız olanlar:0) etkileyen faktörlerle karşılaştırıldı. Odd ratio (OR) ve %95 güven aralığı (CI) her kategorik değişken için hesaplanmıştır. Ortalamalar, standart sapma ile birlikte verilmiş olup (ort±SS), $p < 0,05$ istatistiksel anlamlılık olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması $21,62 \pm 3,98$ (min: 18, maks: 55) olup %53,8'i kadındır. Katılımcıların

sınıflara ve öğretim durumuna göre dağılımı şekil 1'de gösterilmiştir.

*Adalet ve işletme ikinci öğretimde ikinci sınıf bulunmamaktadır.

Şekil 1. Öğrencilerin sınıflara ve bölümlerine göre dağılımı

Öğrencilerin %5,9'u evinin/ailesinin ekonomik düzeyini düşük, %89,9'u orta ve %4,2'si de yüksek algılamaktadır. Katılımcıların %10,1'i sürekli ilaç kullanmaktadır ve bu ilaçlarda ilk üçü sırasıyla ağrı kesici ilaçlar (%30,0), psikiyatrik ilaçlar (%17,3) ve astım ilacıdır (%13,8). Kadınlar erkeklere oranla daha fazla ilaç kullanmaktadır (p<0,05). Katılımcıların %30,6'sı düzenli vitamin ve mineral desteği almaktadır.

“Tedavi sonrası arta kalan ilaçları ne yaparsınız” sorusuna en fazla verilen ilk iki cevap sırasıyla “gerektiği zaman kullanmak üzere saklarım” (%54,3) ve “çöpe atarım” (%31,4) şeklinde olmuştur. Katılımcıların %76,6'sı hastalık durumunda hekime danıştıklarını, %9,4'ü bitkisel tedavi yöntemlerini kullandıklarını belirtmiştir. Öğrencilerin ilaç kullanımı ile ilgili davranış sorularına verdikleri cevaplar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin ilaç kullanımı ile ilgili davranış sorularına verdikleri cevaplar.

Sorular (n=790)	Sayı	%
İlaçların prospektüsünü okuma		
Evet	446	56,5
Hayır	125	15,8
Bazen	219	27,7
İlaçların son kullanma tarihine dikkat etme		
Evet	582	73,7
Hayır	97	12,3
Bazen	111	14,0

Gerekli olabileceği düşüncesiyle hasta olmadan ilaç yazdırma		
Evet	386	48,9
Hayır	404	51,1
Hekimin vermiş olduğu ilaçları ne kadar kullanırsınız?		
İlaç bitene kadar	166	21,0
Şikayetim geçene kadar	383	48,5
Hekim veya eczacının önerdiği süre boyunca	241	30,5
Hekime muayene olmadan eczaneden ilaç alma		
Evet	213	27,0
Hayır	577	73,0
Grip, nezle ve soğuk algınlığı gibi şikayetlerde muayene olmadan antibiyotik kullanma		
Evet	375	47,5
Hayır	415	52,5
Evinizde hiç kullanılmamış veya yarım kalmış kaç kutu ilaç vardır?		
Hiç yok	85	10,8
1-5 kutu	333	42,2
6-10 kutu	162	20,5
10'dan fazla	210	26,5
Başkalarının tavsiyesi ile ilaç kullanma ya da doktordan reçete etmesini isteme		
Evet	296	37,5
Hayır	494	62,5

Kadınlarda ilaç prospektüsü okuma sıklığı erkeklerden daha yüksek bulunmuştur ($p=0,001$). Katılımcıların %34,3'ünün evinde her yıl ortalama 1-3 kutu, %32,5'inin 4'ten fazla ilaç kutusu açılmadan son kullanma tarihi geçtiği için atılmaktadır.

İlaçların saklanma koşulları ile ilgili olarak; üzerinde saklama koşulları ile ilgili bir uyarı bulunmayan ilaçları öğrencilerin %47,8'i buzdolabında, %52,2'si ise oda sıcaklığında, serin ve kuru yerde saklamaktadır.

Katılımcılar evde bulunan ilaçları tekrar kullanmak istediklerinde sırasıyla sağlık personeli (%38,4), eczacı (%18,6), diğer (%5,0) ve tanıdık/komşu/akrabadan (%10,5) bilgi almakta olup, %27,5'i ise daha önce kullandıkları için kimseden bilgi almamaktadır. Öğrencilerin %87,8'i hekime giderken daha önce kullanmış olduğu ilaçlar ve varsa kronik hastalığı hakkında hekimi bilgilendirmektedir.

Öğrenciler ilacın kullanımı ve olası yan etkileri ile ilgili bilgileri sırasıyla ilacın prospektüsünden (%52,4), sağlık personelinden (%28,3), eczacıdan

(%10,8), internetten (%8,5) edinmektedir. Basında reklamı yapılan ürünleri öğrencilerin %70,8'i kullanmamaktadır. Kullananlar da hekime, eczacıya ya da kullanan tanıdığına danışarak kullanmaktadır. Öğrencilerin %52,5'i ağrı kesici ihtiyacı olduğunda reçete ile eczaneden, %33,5'i reçetesiz eczaneden, %13,9'u ise komşudan, tanıdıktan, marketten almaktadır. Öğrencilerin %68,1'i reçete ile ilaç alırken aldığı ilacın reçetede yazan olup olmadığına bakmaktadır.

Öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı ölçeğinden aldıkları ortalama puan $32,53 \pm 5,82$ 'dir. Kadınların puanı erkeklerden, ikinci sınıfta olanların puanı birinci sınıftakilerden, normal öğretim görenlerin puanı ikinci öğretim görenlerden anlamlı derecede fazladır (Herbiri için $p < 0,05$). Ekonomik düzeyini algılama durumu ile akılcı ilaç puanı arasında anlamlı ilişki yoktur ($p > 0,05$). Akılcı ilaç kullanımı puanlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılması Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin çeşitli değişkenlere göre akılcı ilaç kullanımı bilgi puanları.

Çeşitli değişkenler		Sayı	Ort±SS	p değeri
Cinsiyet	Kadın	425	33,50±5,21	t=5,088
	Erkek	365	31,39±6,28	p<0,001
Okuduğu sınıf	1. sınıf	487	31,86±6,12	t=-4,264
	2. sınıf	303	33,59±5,13	p<0,001
Öğretim türü	Normal öğretim	502	32,98±5,63	t=2,836
	İkinci öğretim	288	31,74±6,05	p<0,05
Sürekli ilaç kullanma durumu	Evet	80	33,94±5,53	t=2,293
	Hayır	710	32,37±5,83	p<0,05
Gerekli olabileceği düşüncesiyle hasta olmadan ilaç yazdırma durumu	Evet	386	31,57±5,97	t=-4,564
	Hayır	404	33,44±5,52	p<0,001
Grip, nezle ve soğuk algınlığı gibi şikayetlerde muayene olmadan antibiyotik kullanma	Evet	375	31,11±5,83	t=-6,664
	Hayır	415	33,81±5,52	p<0,001
Hekime muayene olmadan eczaneden ilaç alma durumu	Evet	213	30,36±5,99	t=-6,532
	Hayır	577	33,33±5,55	p<0,001
Başkalarının tavsiyesi ile ilaç kullanma ya da doktordan reçete etmesini isteme durumu	Evet	296	30,98±5,89	t=-5,918
	Hayır	494	33,46±5,59	p<0,001
İlaçların prospektüsünü okuma durumu	Evet	446	33,43±5,65*	F= 28,403 p<0,001
	Hayır	125	29,14±6,05*§	
	Bazen	219	32,61±5,33§	
İlaçların son kullanma tarihine dikkat etme durumu	Evet	582	33,13±5,66*§	F= 12,560 p<0,001
	Hayır	97	30,54±6,29*	
	Bazen	111	31,09±5,60§	

*§ Post hoc sonrası gruplar arasında anlamlı fark olanlar.

Çalışmaya katılanların %43,8'i akılcı ilaç kullanımı konusunda başarılıdır. Yapılan lojistik regresyon analizine göre sonuçlar öğrencilerin

cinsiyetleri, sürekli ilaç kullanma durumu gibi çeşitli değişkenler ile bilgi düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı konusunda başarılı olma durumlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi.

Değişkenler	Bilgi Skoru n (%)		p	OR(%95 CI)
	Başarılı	Başarısız		
Cinsiyet				
Erkek	139(38,1)	226(61,9)	0,003	1
Kadın	207(48,7)	218(51,3)		1,52(1,14-2,03)
Sürekli ilaç kullanma durumu				
Evet	44(55,0)	36(45,0)	0,033	1,651(1,03-2,63)
Hayır	302(42,5)	408(57,5)		1

Gerekli olabileceği düşüncesiyle hasta olmadan ilaç yazdırma durumu				
Evet	140(36,3)	246(63,7)	<0,001	1
Hayır	206(51,0)	198(49,0)		1,82(1,37-2,43)
Grip, nezle ve soğuk algınlığı gibi şikayetlerde muayene olmadan antibiyotik kullanma				
Evet	128(34,1)	247(65,9)	<0,001	1
Hayır	218(52,5)	197(47,5)		2,14(1,60-2,85)
Hekime muayene olmadan eczaneden ilaç alma durumu				
Evet	60(28,2)	153(71,8)	<0,001	1
Hayır	286(49,6)	291(50,4)		2,50(1,78-3,52)
Başkalarının tavsiyesi ile ilaç kullanma ya da doktordan reçete etmesini isteme durumu				
Evet	99(33,4)	197(66,6)	<0,001	1
Hayır	247(50,0)	247(50,0)		1,99(1,48-2,68)

*Satır yüzdesi kullanılmıştır.

Tartışma

Öğrencilerin yaklaşık onda biri (%10,1) sürekli ilaç kullanmaktadır. Aynı şekilde İpteş ve Khorshid'in yaptığı çalışmada da öğrencilerin %14'ü sürekli ilaç kullanmaktadır (12). Sürekli ilaç kullanan öğrenciler en fazla ağrı kesici ilaçlar kullanmaktadır. Hem Karakurt ve arkadaşlarının (12) yaptığı çalışmada hem de İpteş ve Khorshid'in (16) yaptığı çalışmada öğrenciler en fazla ağrı kesici ilaçlar kullanmaktadır. Yavuzer Bayrak'ın yaptığı çalışmada katılımcıların yarısından fazlası sürekli ilaç kullanmaktadır (17). Literatürde böyle bir farklılığın olması çalışma grubu ile ilişkili olabilir. Nitekim hem Karakurt ve arkadaşlarının yaptığı çalışma hem de İpteş ve Khorshid'in yaptığı çalışma üniversite öğrencilerine yönelik, Yavuzer Bayrak'ın yaptığı çalışma ise Dahiliye Kliniğinde yatan hastalara yönelik çalışmalardır.

Öğrencilerin üçte birinden azı düzenli vitamin ve mineral desteği almaktadır. Yavuzer Bayrak'ın yaptığı çalışmada da benzer sıklıklarda vitamin ve mineral desteği alınmaktadır (17).

Öğrencilerin yarısından fazlası tedavi sonrası arta kalan ilaçları, gerekli olur, diye saklamaktadır. Literatürde benzer sonuçların elde edildiği çalışmalar bulunmaktadır (18, 19). Özellikle ağrı kesicilerin reçetesiz olarak satılmaları ve kişilerin ağrı kesiciye sürekli ihtiyaçları olduğu düşüncesinin yaygın olması bu sonuçları doğurmuş olabilir. Öğrencilerin

%27'si hekime muayene olmadan ilaç kullanmaktadır. Dağtekin ve arkadaşlarının çalışmasında katılımcıların yarısından azı hastalık durumunda hekime danışmaktadır ve büyük çoğunluğu (%90,6) hekime başvurmadan ilaç kullanmaktadır (20). Portekiz'de topluma yönelik yapılan bir çalışmada da katılımcıların yarısından azı hastalık durumunda hekime danışmaktadır (21). Bu durum katılımcıların eğitim düzeyleri ile ilişkili olabilir.

Öğrencilerin yarısından fazlası ilaçların prospektüsünü okumaktadır. Prospektüsü okuyan kadınlar erkeklerden anlamlı bir şekilde fazla bulunmuştur. Beggi'nin yaptığı çalışmada da katılımcıların yarısından fazlası ilaçların prospektüsünü okumaktadır (22). Karakurt ve ark.'nın (16), Pınar ve ark.'nın (23) ve Yavuzer Bayrak'ın çalışmasında (17) erkeklerde; Yılmaz ve ark. (19) ile Özkan ve ark.'nın (24) çalışmalarında ise bu çalışmada olduğu gibi kadınlarda prospektüs okuma sıklığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum kronik hastalık varlığı, sürekli ilaç kullanımı ve eğitim düzeyi gibi bir dizi ikincil faktörden etkileniyor olabilir. Bundan dolayı daha büyük örnekleme sahip ve bu değişkenlerin sabitlendiği çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çalışmamızda öğrencilerin az bir kısmı (%12,3) ilaçların son kullanma

talimatına bakmadıklarını belirtmiştir. Şahingöz'ün yaptığı çalışmada bu oran %28 olarak bulunmuştur (25). İlaçların son kullanma tarihlerine dikkat etme durumu Pınar ve ark.'nın, Göçgeldi ve ark.'nın, Karataş ve ark.'nın yaptığı çalışmaya benzer şekilde yüksek bulunmuştur. Çalışmamızın bulguları literatür ile uyumludur, denebilir.

Çalışma sonucunda öğrencilerin üçte birinden azının hekimin vermiş olduğu ilacı önerilen sürede kullandığı bulunmuştur. Çeşitli çalışmalarda (17, 18, 26) ilaçları önerilen sürede kullanma sıklığı %46,8-71,9 arasında değişmektedir. Hekim tarafından verilen ilacın kullanım süresi için bireylerden beklenen davranış, önerilen sürede kullanmaktır. Bu çalışmadan elde edilen sonucun düşük olduğu bulunmuştur. Bu durum çalışmanın yapıldığı örneklem ile alakalı olabilir.

Çalışmamızda öğrencilerin yarısına (%47,5) yakını hekime muayene olmadan antibiyotik kullanmaktadır. Şahingöz'ün çalışmasında katılımcıların %65,2'si doktor tavsiyesi olmadan kendi kendine antibiyotik kullanmaktadır (25). Bu durum antibiyotik direnci kavramının hala toplum bilincinde yerleşmediğini, bu konuda eksikliklerin olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda katılımcıların büyük çoğunluğu (%89,2) evlerinde hiç kullanılmamış veya yarım kalmış ilaç bulundurmaktadır. Çeşitli çalışmalarda (18, 20, 24) evlerde gereksiz ilaç bulundurma sıklığı %44,8-81,1 arasında bulunmuştur. Bu durum ülkemizde atık ilaç kültürünün oluşmadığını düşündürmektedir.

Öğrencilerin %52,2'si üzerinde saklama koşulları ile ilgili bir uyarı bulunmayan ilaçları oda sıcaklığında saklamaktadır. Bu sıklık Yavuzer Bayrak'ın çalışmasında %71,1 şeklinde bulunmuştur (17). Bu durum öğrencilerde kronik hastalıklarının az olması ile açıklanabilir.

Katılımcıların %38,4'ü evde bulunan ilaçları tekrar kullanmak istediklerinde sağlık personelinden yardım almaktadır. Yavuzer Bayrak'ın

çalışmasında hastaların %65,9'u sağlık personeline danışmaktadır. Bu fark hasta grubunun hastane ve sağlık personeli ile çok yakın olması nedeni olabilir.

Öğrencilerin %87,8'i hekime giderken daha önce kullanmış olduğu ilaçlar ve varsa kronik hastalığı hakkında hekimi bilgilendirmektedir. Literatürdeki çalışmalarda (17, 27, 28) kullanmış olduğu ilaçlar ve kronik hastalıkları hakkında hekimi bilgilendirme sıklığı %60,7-93,4 arasında bulunmuştur.

Öğrencilerin %52,4'ü ilacın kullanımı ile ilgili bilgileri ve olası yan etkileri ilacın prospektüsünden, %28,3'ü de sağlık personelinden almaktadır. Yılmaz ve ark.'nın (19) yaptığı çalışmada ise %66,2'si prospektüsten, %25,6'sının ise sağlık personelinden öğrendikleri belirlenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuç diğer çalışma sonuçları ile uyumludur.

Basında reklamı yapılan ürünleri öğrencilerin %70,8'i kullanmamaktadır. Kullananlar da hekime, eczacıya ya da kullanan tanıdığına danışarak kullanmaktadır. Yavuzer Bayrak'ın çalışmasında kullanmayanlar %90,1 sıklıktadır (17).

Çalışma kapsamına alınan öğrencilerin %52,5'i ağrı kesici ihtiyacı olduğunda reçete ile eczaneden, %33,5'i reçetesiz eczaneden almaktadır. Benzer çalışmalarda (13,19, 27, 29-31) ağrı kesicileri reçetesiz olarak temin etme sıklığı %28,3-54,0 arasında değiştiği bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda sonuçların değişiklik gösterdiği görülmüştür.

Çalışmamızda öğrencilerin %68,1'i reçete ile ilaç alırken aldığı ilacın reçetede yazan ile aynı olup olmadığını kontrol etmektedir. Çalışmamızla benzer şekilde Yavuzer Bayrak'ın yaptığı çalışmada bu sıklık %60,2'dir (17). Bu durum öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı konusunda doğru bir davranış sergilediklerini göstermektedir. Bu durum ülkemizde e-reçete uygulamasının artması ile ilişkili olabilir.

Öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı ölçeğinden aldıkları puan ortalaması 32,53±5,82'dir. Bu çalışmada kadınların

puanı (33,50±5,21), erkeklerden (31,39±6,28) fazla bulunmuştur. Aynı şekilde Demirtaş ve ark.'nın yaptığı çalışmada puan ortalaması 33,6±6,2 olarak bulunmuştur ve kadınlar erkeklerden daha başarılı bulunmuştur (15). Kadınların prospektüsü okumadaki duyarlılıkları ile bilgi konusunda daha başarılı olmaları birlikte düşünüldüğünde akılcı ilaç kullanımı farkındalığının kadınlarda daha fazla olduğu sonucuna varılır ve bu durum bizim çalışmamız için sürekli ilaç kullanımının kadınlarda fazla olması ile açıklanabilir.

Çalışmamızda ilaç kullanan öğrenciler kullanmayan öğrencilerden daha yüksek puan almıştır. Sürekli ilaç kullanmak bireyleri akılcı ilaç kullanımı konusunda daha duyarlı yapabilir. Demirtaş ve ark.'nın Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran hastalarda yaptığı çalışmada düzenli ilaç kullanan kişilerin puanı daha düşük bulunmuştur (20). Arada böyle bir farkın olması çalışma için seçilen popülasyon ile ilişkili olabilir.

Çalışmamızda ikinci sınıfta okuyanlar birinci sınıftakilerden anlamlı derecede yüksek puan almıştır. Demirtaş ve ark.'nın yaptığı çalışmada da eğitim düzeyi arttıkça puan ortalaması artmaktadır (15). Eğitim durumunun bilgi

düzeyi ile ilişkili olduğu gerçeği düşünüldüğünde sonuçlar şaşırtıcı değildir.

Yapılan lojistik regresyon analizinde kadınlar erkeklerden 1,52 (1,14-2,03) kat daha bilgili olduğu bulunmuştur. Bian ve ark.'nın yaptığı çalışmada yapılan analizde cinsiyet ile akılcı ilaç kullanımı bilgisi konusunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (32).

Gerekli olabileceği düşüncesi ile hasta olmadan ilaç yazdırmayanların puanı yazdıranlardan, hekime muayene olmadan eczaneden ilaç almayanların puanı alanlardan, ilaçların prospektüsünü okuyanların puanı okumayanlardan ve son olarak ilaçların son kullanma tarihine dikkat edenlerin puanı etmeyenlerden anlamlı derecede fazla bulunmuştur. Yapılan lojistik regresyon analizinde de aynı şekilde bahsi geçen grupların odds ratioları anlamlı bulunmuştur (odds ratio oranları sırasıyla: 1,82 (1,37-2,43), 2,50 (1,78-3,52). Söz edilen akılcı ilaç kullanımı davranışını sergileyen öğrencilerin bilgi konusunda daha başarılı olması davranış ile bilgi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bian ve ark.'nın yaptığı çalışmada da sonuç olarak bilginin davranışı hem dolaylı hem de doğrudan etkilediği belirtilmiştir (32).

Sonuç ve Öneriler

Akılcı ilaç kullanımı davranışı sergileyen öğrenciler bilgi konusunda daha başarılı bulundu. Öğrencilerin ilaçların bertarafı konusundaki davranışlarında eksikler bulunmaktadır. Muayene olmadan antibiyotik kullanma oranı, hekimin vermiş olduğu ilacı şikayeti geçene kadar kullananların oranı gibi davranışlar düşünüldüğünde öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı konusunda davranışlarında yetersizlikler bulunduğu söylenebilir. Öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı davranışlarını arttırmak için eğitimlerin verilmesi faydalı olacaktır.

Bu çalışma kesitsel tipte bir çalışmanın tüm kısıtlamalarını içermektedir. Öğrencilerin davranışlarını kesitsel olarak ölçmeye çalışmak belli başlı riskleri de beraberinde getirmektedir. Sözelimi günlük hayatta dikkat etmediği riskli bir davranışı kağıt üzerinde dikkat ettiği şeklinde hatırlama biasına bağlı olarak yanlış işaretleyebilir. Bu durumun önüne geçmek için davranışın gözlemlenebildiği çalışmaların tasarlanması uygun olabilir.

Kaynaklar

1. Kayaalp SO. Rasyonel tedavi yönünden tıbbi farmakoloji. Ankara, Pelikan Yayıncılık, 2009: 132-43
2. Song Y, Bian Y, Petzold M, Li L, Yin A. The impact of China's national essential medicine system on improving rational drug use in primary health care facilities: an empirical study in four provinces. *BMC Health Services Research*, 2014;14(507): 2-7.
3. World Health Organization. Global status report on noncommunicable diseases. http://www.who.int/nmh/publications/ncd_report2010/en/. (12 Nisan 2019)
4. T.C. Sağlık Bakanlığı. Türkiye kronik hastalıklar ve risk faktörleri sıklığı çalışması. Sağlık Bakanlığı Yayın No:909, Ankara, 2013.
5. World Health Organization. Rational Use of Drugs. World Health Organization report of the conference of experts.1987 <http://apps.who.int/iris/handle/10665/37174> (12 Nisan 2019).
6. Akıcı A, Gelal A, Erenmemişoğlu A, Melli M, Babaoğlu M, Oktay Ş. Akılcı ilaç kullanımı eğitimi uygulama sürecinde Türkiye'deki tıp fakültelerinde farmakoloji anabilim dallarının durumunun incelenmesi. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 2011;29:11-20.
7. Neden akılcı ilaç kullanımı. Akılcı ilaç kullanımı. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. Sağlık Bakanlığı [İnternet]. Erişim: http://www.akilcilac.gov.tr/?page_id=81 (12 Nisan 2019)
8. Institute for Healthcare Informatics(IMS). Drug Topics. Global drug spending. <http://drugtopics.modernmedicine.com/drug-topics/news/global-drug-spendingreach-14-trillion>. (3 Mart 2019).
9. TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu. T.C. Sağlık Bakanlığı 2015 Yılı Bütçe Sunumu. <https://www.saglik.gov.tr/TR,460/saglik-bakanligi-2015-yili-butcesunumu.html>. (3 Mart 2019)
10. N.Abacıoğlu. Akılcı (rasyonel) ilaç kullanımı. *Üniversite ve Toplum* 2005; 5(4):1-7.
11. World Health Organization. Promoting rational use of medicines: Core components. Genova: WHO Policy Perspectives on Medicines. 2002; No:5
12. İpteş S, Khorshid L. Üniversite öğrencilerinin ilaç kullanım durumlarının incelenmesi. *Ege Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Dergisi*. 2004; 20(1): 97-106.
13. Yapıcı G, Balıkcı S, Uğur Ö. Birinci basamak sağlık kuruluşuna başvuranların ilaç kullanımı konusundaki tutum ve davranışları. *Dicle Tıp Dergisi*. 2011;38(4):458-65.
14. Demiroğlu T, Polat Y, Doğan U. Kilis devlet hastanesinde yatan yetişkin hastaların ilaç kullanımına yönelik davranış ve alışkanlıklarının belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2017; 6(1):93-8.
15. Demirtaş Z, Dağtekin G, Sağlan R, Alaiye M, Önsüz MF, Işıklı B, et al. Akılcı ilaç kullanımı ölçeği geçerlilik ve güvenilirliği. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*. 2018;3(3):37-46.
16. Karakurt P, Hacıhasanoğlu R, Yıldırım A, Sağlam R. Üniversite öğrencilerinde ilaç kullanımı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2010; 9(5):505-12.
17. Yavuzer Bayrak N. Dahiliye kliniklerinde yatan hastaların akılcı ilaç kullanımı konusunda bilgi ve davranışlarının belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, 2018.
18. Göçgeldi E, Uçar M, Açıkel CH, Türker T, Hasde M, Ataç A. Evlerde artık ilaç bulunma sıklığı ve ilişkili faktörlerin araştırılması. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 2009;8(2): 113-8.
19. Yılmaz M, Kırbıyıkçıoğlu Fİ, Arıç Z, Kurşun B. Bir diş hekimliği fakültesi hastanesine başvuran bireylerin akılcı ilaç kullanımlarının belirlenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 2014;2(1): 39-47.
20. Dağtekin G, Demirtaş Z, Alaiye M, Sağlan R, Önsüz MF, Işıklı B, Kılıç FS, Metintaş S. Birinci basamak sağlık kuruluşuna başvuran erişkinlerin akılcı ilaç kullanım tutum ve davranışları. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*. 2018;3(1),12-23.
21. Martins AP, Miranda AC, Mendes Z, Soares MA, Ferreira P, Nogueira A. Self-medication in a Portuguese urban population: a prevalence study. *Pharmacoepidemiology and drug Safety*. 2002;11:409-14.
22. Beggi B. Aile hekimliğinde akılcı ilaç kullanımı ve polifarmasiye yaklaşım. Tıpta Uzmanlık Tezi, Antalya: T.C. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Antalya Sağlık Uygulama Ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği, 2018.

23. Pınar N, Karataş Y, Bozdemir N, Ünal İ. Adana ilindeki insanların ilaç kullanım alışkanlıkları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 2013;12(6): 639-50.
24. Özkan S, Özbay OD, Aksakal N, İlhan M, Aycan S. Bir üniversite hastanesine başvuran hastaların hasta olduklarındaki tutumları ve ilaç kullanım alışkanlıkları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*. 2005;4(5): 223-37.
25. Şahingöz M. Hemşirelerin akılcı ilaç kullanımı ve uygulaması konusunda bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: T.C. Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, 2012.
26. Mete S, Ünal Z. Kapadokya bölgesi il merkezlerinde yaşayanların ilaç kullanım alışkanlıklarının belirlenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*. 2017;6(2): 661-80.
27. Uğrak U, Teke A, Cihangiroğlu N, Uzuntarla Y. Kardiyoloji kliniğinde yatan hastaların akılcı ilaç kullanımı

- konusundaki tutumları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 2015; 14(2):137-44.
28. Büyükturan Ö, Büyükturan B. Bir grup hasta ve hasta yakınlarının ilaç kullanımı ile ilgili tutum ve davranışları. *Sakarya Tıp Dergisi*. 2017; 7(4): 211-6.
29. Özçelikay G. Akılcı ilaç kullanımı üzerinde bir pilot çalışma. *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*. 2001;30(2): 9-18.
30. Bilgili N, Karatay G. Sait yazıcı sağlık ocağı bölgesinde yaşayan bireylerin ilaç tüketimi ile ilgili bazı uygulamalarının belirlenmesi. *Hacettepe Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 2005;12(1): 39-48.
31. Auta A, Omale S, Folorunsho TJ, David S, Bnawat SB. Medicine vendors: selfmedication practices and medicine knowledge. *North American Journal of Medical Sciences*. 2012;4(1): 24-8.
32. Bian C, Xu S, Wang H, Li N, Wu J, et al. Correction: A Study on the Application of the Information-Motivation-Behavioral Skills (IMB) Model on Rational Drug Use Behavior among Second-Level Hospital Outpatients in Anhui, China. *PLOS ONE* 2015;10(9): e0137928):